

Sprawa C-375/20**Streszczenie wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym zgodnie z art. 98 § 1 regulaminu postępowania przed Trybunałem Sprawiedliwości****Data wpływu:**

10 sierpnia 2020 r.

Oznaczenie sądu odsyłającego:

Tribunal da Relação de Coimbra (sąd apelacyjny w Coimbrze, Portugalia)

Data wydania postanowienia o wystąpieniu z wnioskiem o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym:

11 maja 2020 r.

Strona wnosząca apelację:

Liberty Seguros S.A.

Strona przeciwna:

DR

Przedmiot postępowania głównego

Trzecia izba cywilna Tribunal da Relação de Coimbra (sądu apelacyjnego w Coimbrze, Portugalia) wnosi do Trybunału Sprawiedliwości o wydanie orzeczenia w przedmiocie zgodności z prawem Unii (z dyrektywą 2009/103/WE przewidzianej w prawie krajowym możliwości powołania się wobec poszkodowanych osób trzecich i Fundo de Garantia Automóvel (funduszu gwarancyjnego ubezpieczeń samochodowych, Portugalia) na nieważność umowy ubezpieczenia ze względu na bezprawny charakter jej treści.

Przedmiot i podstawa prawna odesłania prejudycjalnego

Artykuł 267 akapit drugi TFUE.

Pytania prejudycjalne

Czy prawo [Unii], w szczególności dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/103/WE stoi na przeszkodzie przepisom krajowym, które zezwalają na powołanie się wobec poszkodowanych osób trzecich i Fundo de Garantia Automóvel na nieważność umowy ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych, jeżeli nieważność ta wynika z okoliczności, że ubezpieczający przeznaczył pojazd objęty ubezpieczeniem na odpłatny, nielegalny i niezgodny z prawem przewóz osób i towarów oraz zataił ten cel przed zakładem ubezpieczeń? Czy odpowiedź byłaby taka sama, nawet gdyby pasażerowie wiedzieli o nielegalnym i niezgodnym z prawem charakterze przewozu?

Przywołane przepisy prawa Unii

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/103/WE z dnia 16 września 2009 r. w sprawie ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych i egzekwowania obowiązku ubezpieczania od takiej odpowiedzialności, w szczególności art. 13 ust. 1.

Wyroki: z dnia 22 lipca 2017 r., *Fidelidade-Companhia de Seguros S.A. przeciwko Caisse Suisse de Compensation i in.* (C-287/16, EU:C:2017:575); z dnia 4 lipca 2006 r., *Adeneler i in.* (C-212/04, EU:C:2006:443); z dnia 16 grudnia 1993 r., *Miret* (C-334/92, EU:C:1993:945); z dnia 13 listopada 1990 r., *Marleasing SA* (C-106/89, EU:C:1990:395).

Przywołane przepisy prawa krajowego

Decreto-Lei n.º 291/2007, de 21 de agosto (aprova o regime do sistema do seguro obrigatório de responsabilidade civil automóvel e transpõe parcialmente para a ordem jurídica interna a Diretiva n.º 2005/14/CE, do Parlamento Europeu e do Conselho, de 11 de maio, que altera as Diretivas n.ºs 72/166/CEE, 84/5/CEE, 88/357/CEE e 90/232/CEE, do Conselho, e a Diretiva n.º 2000/26/CE, relativas ao seguro de responsabilidade civil resultante da circulação de veículos automóveis) (dekret z mocą ustawy nr 291/2007 z dnia 21 sierpnia 2007 r. w sprawie przyjęcia przepisów dotyczących systemu obowiązkowego ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych oraz częściowej transpozycji dyrektywy 2005/14/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 11 maja 2005 r. zmieniającej dyrektywy Rady 72/166/EWG, 84/5/EWG, 88/357/EWG i 90/232/EWG oraz dyrektywę 2000/26/WE Parlamentu Europejskiego i Rady dotyczące ubezpieczenia w zakresie odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych) (dekret zwany dalej również „SORCA”), *Diário da República* nr 160/2007, seria I z dnia 21 sierpnia 2007 r.: art. 22, art. 47 ust. 1, art. 49 ust. 1 lit. a) i b) oraz art. 54 ust. 3.

Decreto-Lei n.º 72/2008, de 16 de abril (estabelece o regime jurídico do contrato de seguro) (dekret z mocą ustawy nr 72/2008 z dnia 16 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia systemu prawnego umowy ubezpieczenia) (zwany dalej „RJCS”), *Diário da República* nr 75/2008, seria I z dnia 16 kwietnia 2008 r.: w szczególności art. 14 ust. 1, art. 24 ust. 1, art. 25 ust. 3 i art. 43.

Artykuł 253, art. 254 ust. 1, art. 280 i art. 294 kodeksu cywilnego.

Zwięzłe przedstawienie okoliczności faktycznych i postępowania głównego

- 1 Liberty Seguros S.A. wytoczyła przeciwko pozwanemu, DR, będącemu stroną przeciwną w niniejszym postępowaniu, powództwo o ustalenie, wnosząc o „stwierdzenie nieważności umowy ubezpieczenia zawartej z pozwanym ze względu na jej bezskuteczność dotyczącą istotnych postanowień umownych ze skutkiem wstecznym od dnia jej zawarcia, bez uszczerbku dla prawa powódki do zachowania uiszczonych przez pozwanego składek zgodnie z art. 25 ust. 5 dekretu z mocą ustawy nr 72/2008”.
- 2 Powódka, będąca wnoszącą apelację w niniejszym postępowaniu, podniosła zasadniczo, że w dniu 27 sierpnia 2015 r. zawarła z pozwanym umowę ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych, w której przedmiotem objętym ubezpieczeniem był pojazd (określony bardziej szczegółowo w aktach postępowania głównego) o numerze rejestracyjnym 56-FB-46 (zwany dalej „FB”), oraz że w swoim wniosku pozwany oświadczył, iż jest właścicielem pojazdu oraz że korzysta z pojazdu do użytku prywatnego jako zwykły użytkownik.
- 3 Powódka podniosła również, iż w dniu 9 września 2015 r. pozwany złożył wniosek o zmianę wspomnianej umowy ubezpieczenia, w którym wniosek o zmianę przedmiotu ubezpieczenia z pojazdu „FB” na inny pojazd tej samej marki i tego samego modelu o numerze rejestracyjnym 80-PX-30 (zwany dalej „PX”), w odniesieniu do którego pozwany również oświadczył, że jest jego właścicielem i zwykłym użytkownikiem, a także oświadczył, że pojazd PX jest przeznaczony do użytku prywatnego, ma sześć miejsc oraz że jest on ubezpieczającym i zwykłym użytkownikiem, nie deklarując istnienia żadnej przyczepy. Powódka uznała oświadczenia pozwanego za wiarygodne i zgodziła się na zmianę umowy, przy czym wszystkie pozostałe postanowienia pierwotnej umowy zawartej w dniu 27 sierpnia 2015 r. pozostały w mocy.
- 4 Podniosła ona również, iż w następstwie wypadku, który miał miejsce w dniu 24 marca 2016 r. we Francji (w którym poszkodowanymi było dwanaście osób podróżujących pojazdem), dowiedziała się, że gdy pozwany złożył wniosek o zmianę pojazdu objętego ubezpieczeniem, nie był ani wówczas ani potem jego właścicielem, nie był jego zwykłym użytkownikiem, nie korzystał z niego zgodnie z przeznaczeniem lub użytkowaniem zadeklarowanym we wniosku, lecz że pojazd ten był przeznaczony do odpłatnego przewozu pasażerów migrujących między

Portugalią a Szwajcarią, na który powódka nie wyraziła zgody, że pojazd poruszał się z przyczepą, której masa całkowita wynosiła 1300 kg, że pojazd ten miał dwanaście miejsc siedzących (oprócz siedzenia kierowcy), a ponadto, że zwykłym użytkownikiem tego pojazdu był dziewiętnastoletni FN, posiadacz niezawodowego prawa jazdy kategorii B uprawniającego go do kierowania pojazdami przewożącymi nie więcej niż 9 pasażerów oraz z przyczepą o masie całkowitej nie większej niż 750 kg.

- 5 Wreszcie, powódka stwierdziła, że pozwany celowo pominął wymienione okoliczności, w szczególności użytkowanie pojazdu w ramach prowadzonej działalności, wprowadzając powódkę w błąd co do zakresu ryzyka objętego ochroną ubezpieczeniową, i dodała, że gdyby miała wiedzę o tych okolicznościach, odmówiłaby zawarcia umowy.
- 6 Swoim zachowaniem pozwany celowo i umyślnie naruszył przewidziany w art. 24 ust. 1 dekretu z mocą ustawy nr 72/2008 obowiązek złożenia wstępnego oświadczenia dotyczącego ryzyka mającego zostać objętym ochroną ubezpieczeniową. Z tego powodu, zgodnie z art. 25 ust. 3 rzeczonego dekretu z mocą ustawy oraz art. 253 i art. 254 ust. 1 kodeksu cywilnego powódce przysługuje roszczenie o unieważnienie umowy, które jest przedmiotem wytoczonego przez nią powództwa.
- 7 Pozwany, któremu prawidłowo doręczono pozew, nie złożył odpowiedzi na pozew.
- 8 W terminie wyznaczonym na złożenie przez pozwanego odpowiedzi na pozew Fundo de Garantia Automóvel (fundusz gwarancyjny ubezpieczeń samochodowych, zwany dalej „FGA”) złożył wniosek o przystąpienie do sprawy w charakterze interwenienta głównego, w którym, powołując się na swoją legitymację procesową (miał on bowiem taki sam interes jak interes pozwanego, ponieważ gdyby żądania powódki zostały uwzględnione, byłby on zobowiązany do zapłaty odszkodowania), zakwestionował okoliczności faktyczne przedstawione przez powódkę i wniósł o oddalenie powództwa, wnosząc powództwo wzajemne i składając wniosek o dopuszczenie do sprawy w charakterze interwenienta osób trzecich oraz wnosząc o przypozwanie VS (zarejestrowanej właścicielki pojazdu objętego ubezpieczeniem), FN (kierowcy pojazdu objętego ubezpieczeniem) i JT (brokera ubezpieczeniowego powódki).
- 9 W tym celu Fundo de Garantia Automóvel podniósł, że umowa ubezpieczenia została zawarta przy udziale brokera ubezpieczeniowego miejsca zamieszkania pozwanego DR, przy czym powszechnie znanym faktem jest, że pozwany prowadził zawodowo działalność polegającą na odpłatnym przewozie osób między Szwajcarią a Portugalią, o czym wiedział broker ubezpieczeniowy powódki, który w chwili zawarcia/zmiany umowy przeprowadził oględziny pojazdu i wiedział, że pojazd ma trzy rzędy miejsc i hak holowniczy. Fundo de Garantia Automóvel dodał, że sama powódka ma szerokie możliwości weryfikacji wiarygodności informacji przekazanych jej przez ubezpieczonego oraz że jest ona

zobowiązana skontrolować odpowiedzi ubezpieczającego i zweryfikować ich prawidłowość, w związku z czym powołanie się na możliwość unieważnienia umowy jest zachowaniem stanowiącym nadużycie w postaci venire contra factum proprium. Po drugie, Fondo de Garantía Automóvil podnosi, że w przypadku wystąpienia takiego naruszenia, zgodnie z art. 22 dekretu z mocą ustawy nr 291/2007 nie można się na nie powołać wobec osób poszkodowanych, w związku z czym Fondo de Garantía Automóvil wytoczył powództwo wzajemne, wnosząc o nakazanie powódce „uznania, że nie może ona powoływać się wobec osób poszkodowanych i FGA na możliwość unieważnienia lub nieważność umowy ubezpieczenia zawartej z pozwanym DR”.

- 10 Po zakończeniu postępowania kontrykcyjnego między pierwotnymi stronami sporu sąd wyraził zgodę na przystąpienie FGA w charakterze interwenienta głównego i uznał wniesione powództwo wzajemne za dopuszczalne.
- 11 W międzyczasie powódka złożyła pismo zawierające rozszerzenie powództwa, w którym podtrzymała wszystkie żądania zawarte w pierwotnym pozwie, lecz podniosła, że na podstawie art. 43 ust. 1 dekretu z mocą ustawy nr 72/2008 umowa ubezpieczenia, która została zawarta z osobą niemającą prawnie uzasadnionego interesu (prowadzenie niezgodnej z prawem/nielegalnej działalności w zakresie przewozu pasażerów), jest nieważna, w związku z czym zgodnie z art. 265 ust. 2 i 3 Código de Processo Civil (kodeksu postępowania cywilnego) wniosła o zmianę powództwa w taki sposób, aby zawierało ono następujące żądania:
 - „a) – tytułem żądania głównego, stwierdzenie nieważności umowy ubezpieczenia wraz ze wszystkimi wynikającymi z tego skutkami prawnymi;
 - b) – tytułem żądania ewentualnego, na wypadek gdyby nie stwierdzono nieważności wspomnianej umowy, unieważnienie jej w sposób dokładnie zgodny z uzasadnieniem zawartym w pozwie, który jest należycie dołączony do akt sprawy”.
- 12 Sąd pierwszej instancji uznał w szczególności, że wykazane zostały następujące okoliczności faktyczne.
- 13 W dniu 27 sierpnia 2015 r. pozwany zaproponował powódce zawarcie umowy ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych.
- 14 W drodze tej propozycji pozwany, który oświadczył, że jest właścicielem pojazdu FB i że wykorzystuje go do użytku prywatnego, zamierzał ubezpieczyć – poza obowiązkowym objęciem ochroną ubezpieczeniową ryzyka odpowiedzialności cywilnej za szkody spowodowane ruchem wspomnianego pojazdu, jako jego rzekomy właściciel i zwykły użytkownik – częściowe pokrycie kosztów naprawy szyb w akredytowanym warsztacie samochodowym, śmierć lub niezdolność do pracy kierowcy, koszty leczenia kierowcy, czasową lub całkowitą niezdolność do

pracy wraz z hospitalizacją kierowcy, a także uzyskać ubezpieczenie podróżne o rozszerzonym zakresie.

- 15 Powódka, opierając się na oświadczeniach złożonych wówczas przez pozwanego, których wiarygodność i dobrą wiarę domniemywała, zaakceptowała zaproponowany jej zakres ochrony ubezpieczeniowej i wystawiła odpowiednią polisę.
- 16 W dniu 9 września 2015 r. pozwany, w ramach umowy ubezpieczenia, która weszła w życie kilka dni wcześniej, złożył powódce nową propozycję, w drodze której, nie zmieniając obowiązującego zakresu ochrony ubezpieczeniowej i obowiązującej sumy ubezpieczenia, zamierzał ubezpieczyć, zamiast pojazdu dotychczas objętego ubezpieczeniem, inny pojazd tej samej marki i tego samego modelu, o numerze rejestracyjnym PX.
- 17 Pozwany oświadczył w złożonej propozycji zmiany, również w odniesieniu do wspomnianego pojazdu, że zawarł umowę ubezpieczenia jako właściciel i zwykły użytkownik owego pojazdu, a także, że rzeczony pojazd był przeznaczony do użytku prywatnego i miał 6 (sześć) miejsc odpowiednich do przewozu pasażerów i kierowcy, nie oświadczając, że miał zamiar ubezpieczyć jakąkolwiek przyczepę.
- 18 Powódka, ponownie opierając się na oświadczeniach pozwanego zawartych w propozycji zmiany złożonej w dniu 9 września 2015 r., której wiarygodność i dobrą wiarę domniemywała, wyraziła zgodę na zmianę pojazdu objętego ubezpieczeniem na warunkach dotyczących ryzyka określonych w propozycji, ze skutkiem od tej daty, i wydała aneks do umowy ubezpieczenia.
- 19 Po dniu 25 marca 2016 r. powódka dowiedziała się, że ani w chwili złożenia propozycji zmiany pojazdu objętego ubezpieczeniem, ani w późniejszym okresie pozwany nie wykorzystywał pojazdu zgodnie z przeznaczeniem lub użytkowaniem zadeklarowanym w propozycji ubezpieczenia, lecz w innym celu, gdyż pojazd ten był przeznaczony do odpłatnego międzynarodowego przewozu pasażerów migrujących oraz towarów między Portugalią a Szwajcarią, a także, że pojazd poruszał się z przyczepą.
- 20 Pojazd objęty ubezpieczeniem przewoził dziewięć osób (w trzech rzędach miejsc, z których każdy miał trzy miejsca), z wyjątkiem dnia 24 marca 2016 r., kiedy pojazd przewoził dwanaście osób (w czterech rzędach miejsc, z których każdy miał trzy miejsca, przy czym ostatni rząd był wyjmowany).
- 21 Pozwany prowadził wspomnianą działalność, którą reklamował co najmniej od kwietnia 2015 r., nie posiadając żadnego zezwolenia wydanego przez jakikolwiek organ.
- 22 Pozwany celowo nie poinformował powódki o tej działalności w swojej propozycji ubezpieczenia.
- 23 Pozwany i interwenient FN byli zwykłymi użytkownikami pojazdu „PX”.

- 24 Interwenient FN miał 19 lat w dniu 23 marca 2016 r. i posiadał niezawodowe prawo jazdy kategorii B uprawniające go do prowadzenia pojazdów przewożących nie więcej niż 9 pasażerów oraz z przyczepą o masie całkowitej nie większej niż 750 kg.
- 25 FN, jako kierowca pojazdu „PX” i innego pojazdu pozwanego, odbył w okresie od sierpnia 2015 r. do dnia 24 marca 2016 r. co najmniej dwadzieścia podróży (w obie strony) między Szwajcarią a Portugalią, w większości korzystając z pojazdu „PX”.
- 26 Pojazd objęty ubezpieczeniem poruszał się przynajmniej w niektórych z tych podróży z przyczepą o masie całkowitej wynoszącej 1300 kg.
- 27 Pojazd „PX” miał dziewięć stałych miejsc siedzących, a w dniu 24 marca 2016 r. dodano trzy wyjmowane miejsca siedzące w czwartym rzędzie. Siedzenia te zostały umieszczone w dniu rozpoczęcia podróży, w trakcie której doszło do wypadku, i nie posiadały one pasów bezpieczeństwa.
- 28 Pozwany był w pełni świadomy tego, że nie mógł reklamować rzeczywistej działalności, jaką prowadził w związku z użytkowaniem tego pojazdu (i przyczepy) i z której osiągał duże zyski ze względu na cenę, jaką pobierał od osób korzystających z jego usług, a tym bardziej nie mógł o niej powiadomić powódki, biorąc pod uwagę, że właściwe organy nie zezwoliły na taką działalność.
- 29 Pozwany pobierał od każdego z pasażerów kwotę minimalną w wysokości 100 EUR za każdą podróż w jedną stronę między Portugalią a Szwajcarią.
- 30 Cena ta obejmowała przewóz pasażera i jego bagażu na zasadzie „od drzwi do drzwi”.
- 31 Podróże odbywały się z udziałem jednego kierowcy, który najczęściej nie posiadał odpowiedniego prawa jazdy, biorąc pod uwagę liczbę przewożonych osób oraz cechy pojazdu i przyczep.
- 32 Pozwany był w pełni świadomy tego, że gdyby w chwili wystąpienia z wnioskiem o ubezpieczenie poinformował powódkę o działalności, którą prowadzi i którą zamierzał nadal prowadzić, korzystając z pojazdu objętego ubezpieczeniem, powódka nigdy nie zgodziłaby się na zawarcie z nim spornej umowy ubezpieczenia, a tym bardziej na późniejszą zmianę pojazdu objętego ubezpieczeniem.
- 33 Powódka dowiedziała się o tych okolicznościach faktycznych (dotyczących działalności prowadzonej przez pozwanego przy użyciu pojazdu objętego ubezpieczeniem) po poważnym wypadku drogowym z udziałem samochodu dostawczego PX i po zarządzonym przez nią dochodzeniu.

- 34 Wypadek ten miał miejsce w dniu 24 marca 2016 r. o godz. 23.40 na drodze EN79 w Moulins, gmina Montbeugny, Lyon, Francja.
- 35 Wypadek miał miejsce, gdy pojazd objęty ubezpieczeniem, prowadzony wówczas przez interwenienta FN i poruszający się w kierunku Mâcon-Moulins, zderzył się czołowo z poruszającym się w kierunku przeciwnym samochodem ciężarowym.
- 36 Do zderzenia doszło na prawym pasie, biorąc pod uwagę kierunek ruchu samochodu ciężarowego (Moulins-Mâcon), gdy pojazd „PX”, który poruszał się w przeciwnym kierunku, po wykonaniu kilku manewrów wyprzedzania innych pojazdów z prędkością przekraczającą maksymalną dozwoloną prędkość na tej drodze (80 km/godz.), wjechał na wspomniany pas.
- 37 W następstwie tego zderzenia zginęło dwunastu obywateli portugalskich będących emigrantami, którzy jechali ze Szwajcarii do swojej ojczyzny, aby spędzić święta wielkanocne ze swoimi rodzinami.
- 38 Każdy z tych pasażerów zapłacił lub miał zapłacić pozwanemu DR minimalną kwotę 100 EUR za podróż, którą odbywał.
- 39 Gdyby nie doszło do jej tragicznego zakończenia, podróż między Szwajcarią i Portugalią miała odbyć się nieprzerwanie i zakończyć w przewidzianym miejscu docelowym w godzinach między 11.00 i 12.00 w dniu 25 marca 2016 r.
- 40 Nie przewidziano żadnej przerwy na odpoczynek ani dla wspomnianego kierowcy, który jako jedyny był odpowiedzialny za prowadzenie pojazdu na całej trasie, ani dla pasażerów, którzy podróżowali „stłoczeni” z większością ich bagaży na powierzchni około 4,5 metrów kwadratowych o objętości około 8,5 metrów sześciennych, przy czym czterech z nich (trzech zajmujących ostatni rząd miejsc i dziecko podróżujące na rękach) podróżowało bez pasów bezpieczeństwa (których nie było w pojeździe).
- 41 Najkrótsza trasa wspomnianej podróży między miastem Romont w Szwajcarii a miastem Guarda w Portugalii wynosiła 1643 km i trwała nieprzerwanie 16 godzin.
- 42 Pojazd PX nie posiadał ani tachografu, ani systemu rejestrowania okresów przerywanego lub ciągłego prowadzenia pojazdu przez kierowców.
- 43 W chwili śmiertelnego wypadku pojazd PX ciągnął przyczepę o masie całkowitej (bez ładunku) 1300 kg, na której przewożone były pozostałe bagaże i rzeczy osobiste pasażerów.
- 44 Ciężar osób i przedmiotów przewożonych wspomnianym pojazdem spowodował nieprawidłowe zwiększenie niestabilności podczas ruchu pojazdu, która zwiększyła się gwałtownie wskutek wykonywania manewrów, takich jak wyprzedzanie i prowadzenie z prędkością powyżej 90 km/godz.

- 45 Siła zderzenia z pojazdem ciężarowym doprowadziła do przemieszczenia się pasażerów podróżujących bez pasów bezpieczeństwa na pasażerów siedzących przed nimi, co zwiększyło ryzyko ich śmierci i w sposób nieunikniony przyczyniło się do tego ryzyka.
- 46 Przyczepa nie była objęta umową ubezpieczenia będącą przedmiotem niniejszej sprawy.
- 47 Pozwany oświadczył interwenientowi JT, że zawiera umowę ubezpieczenia i że w stosownym przypadku wnosi o zmianę polisy jako właściciel pojazdu „PX”, a także, że jest/będzie jego zwykłym użytkownikiem.
- 48 Pozwany oświadczył, że odpowiedzi zawarte w formularzu odpowiadały w pełni stanowi rzeczywistości i że nie ukrył on żadnej informacji, która mogłaby mieć wpływ na decyzję powódki dotyczącą wnioskowanego ubezpieczenia.
- 49 Pozwany oświadczył jednak, że jest świadomy obowiązku dokładnego przekazania wszystkich informacji, o których wiedział lub które uznawał za racjonalnie istotne dla możliwości dokonania oceny ryzyka przez zakład ubezpieczeń, oraz oświadczył również, że jest świadomy obowiązku poinformowania o wszelkich zmianach okoliczności lub ryzyka objętego ochroną ubezpieczeniową w umowie w czasie obowiązywania tej umowy.
- 50 Po przeprowadzeniu rozprawy zapadł wyrok, w którym powództwo zostało częściowo uwzględnione, a powództwo wzajemne wniesione przez FGA zostało w całości uwzględnione, oraz stwierdzono nieważność, ze skutkami inter partes oraz wynikającymi z tego skutkami prawnymi, umowy ubezpieczenia zawartej między powódką a pozwanym, oddalając pozostałe żądania wobec pozwanego i stwierdzając, że nie można powoływać się na bezskuteczność umowy ubezpieczenia wobec poszkodowanych osób trzecich, ani wobec FGA.
- 51 Powódka Liberty Seguros S.A. wniosła apelację od tego wyroku do sądu odsyłającego.

Główne argumenty stron postępowania głównego

- 52 Liberty S.A. podnosi w apelacji, że w zakresie, w jakim w zaskarżonym wyroku uznano i stwierdzono nieważność spornej umowy ubezpieczenia, należało również stwierdzić w nim, iż na tę nieważność można się powołać wobec interwenienta Fondo de Garantia Automóvel, a w konsekwencji wobec poszkodowanych w wypadku rozpatrywanym w postępowaniu głównym, ponieważ to właśnie wspomniany Fondo de Garantia Automóvel jest zobowiązany do zapłaty odszkodowania.
- 53 Wynika to z wykładni art. 291 kodeksu cywilnego w związku z art. 2, art. 25 ust. 1 i 3 oraz art. 147 ust. 1 i 2 dekretu z mocą ustawy nr 72/2008, a także art. 22,

art. 27 (a *contrario*), art. 47 ust. 1, art. 49 ust. 1 i art. 54 ust. 4 dekretu z mocą ustawy nr 291/2007.

- 54 Stosowanie wspomnianych przepisów prawa krajowego nie jest bowiem sprzeczne z dyrektywami Unii Europejskiej dotyczącymi systemu obowiązkowego ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych.
- 55 Wynika to z faktu, że dyrektywy Unii Europejskiej wywołują bezpośredni skutek wertykalny w stosunkach między jednostkami a państwem członkowskim lub podmiotami publicznymi (FGA w niniejszej sprawie), co oznacza, że w ramach stosunków publicznoprawnych jednostki mogą powoływać się na przepisy dyrektywy, które są wystarczająco jasne, precyzyjne i bezwarunkowe.
- 56 Bezpośredni skutek horyzontalny powstaje w stosunkach między jednostkami (stosunkach prywatnoprawnych) i chociaż w orzecznictwie Trybunału uznano bezpośrednie stosowanie rozporządzeń (to znaczy bezpośredni skutek wertykalny i horyzontalny), w przypadku dyrektyw przewidziano jedynie możliwość istnienia bezpośredniego skutku wertykalnego w stosunkach między jednostkami a państwem lub organami publicznymi.
- 57 Sądy krajowe nie dysponują zatem żadną swobodą oceny w odniesieniu do bezpośredniego stosowania lub, innymi słowy, uznania bezpośredniego skutku horyzontalnego dyrektywy w postępowaniu sądowym między jednostkami, w związku z czym nie mogą go uznać.
- 58 W niniejszej sprawie Liberty Seguros jest na mocy prawa krajowego zwolniona z odpowiedzialności cywilnej ze względu na nieważność umowy ubezpieczenia.
- 59 Wykładnia przepisu prawa krajowego zgodna z prawem Unii jest wykluczona, jeżeli prowadzi do wykładni prawa krajowego *contra legem*.
- 60 Liberty Seguros S.A. wnosi zatem o uchylenie wyroku, od którego wniosła ona apelację, i wydanie wyroku uwzględniającego apelację oraz uznającego i stwierdzającego, że można powołać się na stwierdzoną i uznaną nieważność umowy ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych, zawartej między powódką a pozwanym DR, wobec interwenienta Fondo de Garantia Automóvel i wobec poszkodowanych w wypadku, który miał miejsce we Francji w dniu 24 marca 2016 r., a także że na wspomnianym Fondo de Garantia Automóvel (a nie na powódce Liberty Seguros) spoczywa obowiązek zapłaty na rzecz owych poszkodowanych odszkodowania za poniesione szkody.
- 61 W odpowiedzi na apelację Fondo de Garantia Automóvel wniósł o rozszerzenie przedmiotu apelacji, podnosząc następujące argumenty w odniesieniu do tego rozszerzenia.

- 62 FGA uważa, że sąd odsyłający powinien był uznać za udowodnioną okoliczność, iż broker ubezpieczeniowy był w pełni świadomy niezgodnej z prawem działalności prowadzonej przez pozwanego DR, a mianowicie odpłatnego przewozu osób między Szwajcarią a Portugalią.
- 63 W konsekwencji powołanie się przez zakład ubezpieczeń na wyłączenia umowne niewątpliwie jest zachowaniem stanowiącym nadużycie w rozumieniu venire contra factum proprium, ponieważ ów zakład ubezpieczeń zamierza zająć stanowisko prawne w sposób oczywisty sprzeczne z zachowaniem, które wcześniej przyjął, zgodnie z przepisami art. 334 kodeksu cywilnego.
- 64 Nawet jeśli tak nie jest, w ramach obowiązkowej umowy ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych prawnie uzasadnionym interesem jest interes poszkodowanego w wypadku drogowym, ponieważ przepisy art. 43 RJCS nie mogą być stosowane.
- 65 W związku z tym, nawet gdyby przyjąć, że umowa ubezpieczenia nie odzwierciedla prawnie uzasadnionego interesu, szczególny system obowiązkowego ubezpieczenia wymaga, by nieważność, o której mowa w art. 43 RJCS, była interpretowana jako zwykła możliwość unieważnienia – która należy do dziedziny wprowadzających w błąd oświadczeń –, w związku z czym nie można powoływać się na nią wobec poszkodowanych.
- 66 I nawet gdyby chodziło o nieważność – chociaż tak nie jest –, można by powołać się na nią wobec poszkodowanych, a zatem wobec FGA tylko wtedy, gdyby została ona stwierdzona przed wypadkiem.
- 67 Podsumowując, FGA wnosi o oddalenie apelacji wniesionej przez Liberty Seguros jako bezzasadnej i o utrzymanie w mocy zaskarżonego wyroku, a tytułem żądania ewentualnego – o rozszerzenie przedmiotu apelacji.

Zwięzłe uzasadnienie odesłania prejudycjalnego

- 68 W celu rozstrzygnięcia zawisłej przed nim apelacji sąd odsyłający powinien ocenić, czy w przeciwieństwie do tego, co zostało orzeczone w pierwszej instancji, należy uznać, że można się powołać na nieważność umowy ubezpieczenia, ze względu na brak prawnie uzasadnionego interesu, wobec poszkodowanych i FGA.
- 69 Sąd pierwszej instancji uznał, iż poza tym, że rozpatrywana w niniejszej sprawie umowa ubezpieczenia może zostać unieważniona, jest ona nieważna zgodnie z art. 43 ust. 1 RJCS w zakresie, w jakim interes ubezpieczonego dotyczący ryzyka objętego ochroną ubezpieczeniową nie jest prawnie uzasadniony.
- 70 Następnie w zaskarżonym wyroku stwierdzono, że można powołać się wobec poszkodowanych i FGA na wskazane w umowie ubezpieczenia naruszenia – które należy podkreślić: nieważność ze względu na brak prawnie uzasadnionego

interesu (ubezpieczonego) w odniesieniu do ryzyka objętego ochroną ubezpieczeniową i możliwość unieważnienia ze względu na umyślne naruszenie obowiązku złożenia wstępnego oświadczenia dotyczącego ryzyka związanego z ruchem pojazdu – zgodnie z właściwym prawem krajowym, w szczególności art. 22, który wyraźnie przewiduje możliwość powołania się na nieważność umowy wobec poszkodowanych, oraz art. 54 ust. 3 i 4 dekretu z mocą ustawy nr 291/2007 w związku z RJCS.

- 71 Jednakże w zaskarżonym wyroku sąd pierwszej instancji uznał, że wspomniany skutek – a mianowicie możliwość powołania się – nie jest zgodny z prawem Unii, stwierdzając, że „w ten sposób, zgodnie z przepisami art. 3 ust. 1 pierwszej dyrektywy i art. 2 ust. 1 drugiej dyrektywy, dokonując wykładni zgodnej z prawem Unii Europejskiej oraz zgodnie z utrwalonym orzecznictwem Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, skoro państwa członkowskie nie mogą podważać skuteczności rzezonnych dyrektyw, państwo portugalskie nie mogło ustanowić w art. 22 SORCA możliwości powołania się przez zakład ubezpieczeń wobec poszkodowanych i FGA na wyłączenia wynikające z bezskuteczności umowy, nawet jeśli istnieją one w chwili jej zawarcia”.
- 72 W oparciu o to rozumowanie sąd pierwszej instancji doszedł ostatecznie do wniosku, że „w związku z powyższym należy uznać, iż umowa ubezpieczenia *inter partes* jest bezskuteczna (nieważna z powodu braku prawnie uzasadnionego interesu oraz podlegająca unieważnieniu z powodu złożenia oświadczeń wprowadzających w błąd i umyślnych zaniechań ubezpieczającego), mimo iż zakład ubezpieczeń nie może powołać się na tę bezskuteczność wobec poszkodowanych osób trzecich i FGA”.
- 73 Zdaniem sądu odsyłającego wydaje się, iż sąd pierwszej instancji wyszedł z założenia, że sytuacja rozpatrywana w postępowaniu głównym oraz sytuacja leżąca u podstaw sprawy, w której zapadł wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 20 lipca 2017 r. w sprawie C-287/16, były równoważne, co doprowadziło go do wniosku, że prawo krajowe jest sprzeczne z prawem Unii w odniesieniu do wspomnianej możliwości powołania się lub braku tej możliwości, dając pierwszeństwo rozwiązaniu wynikającemu z prawa Unii – zgodnie z zasadą pierwszeństwa prawa Unii nad prawem krajowym – i stwierdzając zatem, że zakład ubezpieczeń nie może powołać się wobec poszkodowanych i FGA na bezskuteczność umowy ubezpieczenia wynikającą z nieważności spowodowanej brakiem prawnie uzasadnionego interesu lub na możliwość unieważnienia w wyniku złożenia oświadczeń wprowadzających w błąd lub umyślnych zaniechań ubezpieczającego.
- 74 Taki jest zasadniczo cel, który wnoszący apelację zakład ubezpieczeń zamierza osiągnąć w postępowaniu apelacyjnym, podnosząc okoliczność, iż w drodze dekretu z mocą ustawy nr 291/2007 z dnia 21 sierpnia 2007 r. ustawodawca zamierzał jedynie częściowo transponować do krajowego porządku prawnego dyrektywę 2005/14/WE w zakresie odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów mechanicznych, o czym świadczy

brzmienie preambuły rzeczonoego dekretu, oraz okoliczność, że dyrektywy nie wywołują bezpośredniego skutku horyzontalnego, która to wykładnia, jak starał się to wykazać zakład ubezpieczeń, pozostaje w istocie niezmienna w orzecznictwie Trybunału.

- 75 Podobnie wnoszący apelację zakład ubezpieczeń twierdzi, że bezcelowe jest powoływanie się na zasadę wykładni zgodnej z prawem Unii, która stanowi alternatywę dla braku bezpośredniego skutku horyzontalnego dyrektyw, biorąc pod uwagę, że w sytuacji rozpatrywanej w niniejszej sprawie wykładnia przepisów prawa krajowego w sposób zgodny z prawem Unii wiązałyby się z wykładnią prawa krajowego *contra legem*, ponieważ, jak wyraźnie wynika z zaskarżonego wyroku, właściwie interpretowane prawo krajowe pozwala jedynie na wyciągnięcie wniosku przemawiającego za możliwością powoływania się, a Trybunał, ustanawiając tę zasadę, podkreślił, że nie może ona stanowić podstawy wykładni prawa krajowego *contra legem*.
- 76 Jednakże, chociaż zasadniczo utrzymuje się wykładnia przemawiająca za brakiem bezpośredniego skutku horyzontalnego dyrektyw – pomimo argumentów przeciwnych wynikających z „zasady bezpośredniej skuteczności” –, wypracowano rozwiązania alternatywne wobec owego braku skutku horyzontalnego, a mianowicie przyjęcie szerokiego pojęcia państwa, stosowanie mechanizmu wykładni zgodnej z prawem Unii oraz potwierdzenie zasady odpowiedzialności państwa za naruszenie prawa Unii.
- 77 Ostatecznie możliwe jest również zastosowanie mechanizmu odesłania prejudycjalnego w celu uniknięcia braku uznania bezpośredniego skutku horyzontalnego dyrektyw, ponieważ orzeczenia Trybunału mają charakter ogólny, w związku z czym sądy krajowe są zobowiązane do poszanowania znaczenia i zakresu, jakie orzeczenia te nadają przepisowi prawa Unii.
- 78 Zasadność posłużenia się rozwiązaniami alternatywnymi wobec braku bezpośredniego skutku horyzontalnego w celu powołania się między jednostkami na określone treści dyrektywy wynika przede wszystkim z zasady pierwszeństwa prawa Unii, która przyczynia się do potwierdzenia zasady skutecznej ochrony sądowej, aby uniknąć możliwości pociągnięcia państwa do odpowiedzialności za naruszenie prawa Unii.
- 79 W niniejszej sprawie spośród mechanizmów alternatywnych wobec braku bezpośredniego skutku horyzontalnego dyrektyw istotny jest mechanizm wykładni zgodnej z prawem Unii, znany również jako zasada pośredniej skuteczności lub zasada lojalnej wykładni, który polega zasadniczo na spoczywającym na sądach krajowych obowiązku dokonywania wykładni przepisów krajowych transponujących dyrektywę w świetle jej brzmienia literalnego i celu.
- 80 Zasada ta została wyraźnie uznana w wyroku z dnia 13 listopada 1990 r., *Marleasing* (C-106/89), z którego jasno wynika, że mechanizm wykładni

powinien mieć zastosowanie również do stosunków między jednostkami, a nie tylko do stosunków wertykalnych; że jest on wiążący dla wszystkich organów państw członkowskich i że jest skierowany do całości przepisów krajowych, zarówno wcześniejszych, jak i późniejszych w stosunku do dyrektywy, a nie tylko do przepisów krajowych przyjętych specjalnie w celu transpozycji dyrektywy.

- 81 Jednakże w wyroku z dnia 4 lipca 2006 r., *Adeneler* (C-212/04), Trybunał odnosi się do granic tej formy wykładni: „[s]poczywający na sądzie krajowym obowiązek odniesienia się do treści dyrektywy przy dokonywaniu wykładni i stosowaniu odpowiednich przepisów prawa krajowego jest ograniczony przez ogólne zasady prawa, w szczególności zasadę pewności prawa i braku retroaktywności prawa, i nie może służyć jako podstawa dla dokonywania wykładni prawa krajowego *contra legem*” (pkt 110).
- 82 Sąd odsyłający wskazuje również, że należy zauważyć, iż nawet gdyby przyjąć z wystarczającą pewnością założenie, zgodnie z którym sprzeczne z prawem Unii byłoby powoływanie się wobec poszkodowanych osób trzecich i FGA na nieważność umowy ubezpieczenia w szczególnych okolicznościach umowy będącej przedmiotem sporu w postępowaniu głównym, to jednak nawet z tego względu zasada wykładni zgodnej z prawem Unii nie pozwalałaby na wywiedzenie wniosku przeciwnego wobec wniosku, do którego doszedł sąd pierwszej instancji, w zakresie, w jakim – jak wynika z dokonanej w tej dziedzinie analizy prawa krajowego – rzeczona wykładnia zgodna z prawem Unii najprawdopodobniej doprowadziłaby do wykładni prawa krajowego *contra legem*, której, jak już zauważono, wspomniana zasada nie dopuszcza.
- 83 Sąd odsyłający nie ma pewności, czy powoływanie się wobec poszkodowanych osób trzecich i FGA na nieważność umowy ubezpieczenia w szczególnych okolicznościach umowy będącej przedmiotem postępowania głównego jest sprzeczne z prawem Unii.
- 84 Zdaniem sądu odsyłającego wynika to z faktu, że ani w kolejnych dyrektywach w dziedzinie obowiązkowego ubezpieczenia od odpowiedzialności cywilnej, ani w znanym orzecznictwie Trybunału w tej dziedzinie nie ma odniesienia do nieważności umowy ubezpieczenia wynikającej z bezprawnego charakteru treści umowy. Z owego orzecznictwa wynika co najwyżej, w świetle przytoczonego powyżej wyroku z dnia 20 lipca 2017 r. (C-287/16), brak możliwości powołania się wobec poszkodowanych na bezskuteczność umów ubezpieczenia podlegających unieważnieniu ze względu na wadę oświadczenia woli opartą na celowo złożonych oświadczeniach wprowadzających w błąd, dotyczących własności pojazdu i tożsamości jego zwykłego użytkownika, lub umów ubezpieczenia nieważnych ze względu na to, że ubezpieczony nie ma prawnie uzasadnionego interesu w odniesieniu do ryzyka objętego ochroną ubezpieczeniową, przy czym wspomniane orzecznictwo nie odnosi się do (braku) możliwości powołania się na nieważność wynikającą z umowy ubezpieczenia, której przedmiotem jest działalność, w stosunku do której nie wydano zezwolenia, w związku z czym jest ona nielegalna, i w stosunku do której nie można wydać

zezwoleń, gdyż jest ona bezprawna i sprzeczna z prawem, a zatem można by nawet uznać, iż jej użytkownicy będący poszkodowanymi osobami trzecimi – takie jest stanowisko powódki, mimo iż okoliczności faktyczne nie miały wpływu na tę okoliczność – działali w złej wierze, ponieważ nie mogli nie wiedzieć, iż rzeczona działalność jest nielegalna i niezgodna z prawem.

- 85 Jest zatem powszechnie wiadome, że umowa ubezpieczenia będąca przedmiotem postępowania głównego, oprócz tego, że podlega unieważnieniu, jest nieważna, jak stwierdzono w zaskarżonym orzeczeniu, ponieważ w żaden sposób nie można twierdzić, że ryzyko niezgodnej z prawem działalności może odpowiadać „prawnie uzasadnionemu interesowi”. Możliwe jest, że nie chodzi tu o stosowanie art. 43 RJCS, lecz prawdopodobnie art. 14 tego aktu, który odnosi się do „zakazanych ubezpieczeń” i który zakazuje już w ust. 1 lit. a) zawierania umów ubezpieczenia obejmujących ochroną ryzyko wynikające z odpowiedzialności karnej za popełnienie czynu niedozwolonego lub odpowiedzialności dyscyplinarnej, a ponadto następnie gwarantuje stosowanie „ogólnych zasad dotyczących zgodności z prawem treści umów”, odsyłając w sposób nieunikniony do przepisów art. 280 i 294 kodeksu cywilnego.
- 86 Ponadto nieważności tej nie można w żadnym wypadku zrównać z możliwością unieważnienia z powodu celowego braku złożenia wstępnego lub późniejszego oświadczenia dotyczącego ryzyka zgodnie z przepisami art. 24 ust. 1, art. 25 i art. 91 RJCS. Nieprzypadkowo pozwany będący ubezpieczającym zaniechał zadeklarowania sposobu użytkowania pojazdu, który zamierzał ubezpieczyć. W związku z powyższym zaniechanie to wyrządza szkodę nie tylko zakładowi ubezpieczeń, naruszając w założeniu wzajemną równowagę między składką, którą należy zapłacić, a ryzykiem, lecz także społeczeństwu w ogóle, stwarzając bardzo poważne zagrożenie w ruchu drogowym, o czym świadczy wypadek, który miał miejsce.
- 87 W pierwszej instancji orzeczono – i co do zasady wydaje się, iż stało się to prawomocne –, że umowa ubezpieczenia będąca przedmiotem postępowania głównego jest nieważna ze względu na niezgodność z prawem jej przedmiotu, w związku z czym nieważność wynikająca z tego powodu nie może zostać przekształcona w możliwość unieważnienia, a zatem należy stwierdzić, iż w sytuacji rozpatrywanej w niniejszym postępowaniu powstała kwestia niemająca w rzeczywistości miejsca, a mianowicie kwestia (braku) możliwości powołania się na możliwość unieważnienia wobec poszkodowanych osób trzecich i FGA.
- 88 W ramach postępowania apelacyjnego należy rozstrzygnąć, czy ze względu na ruch pojazdu, którego odpowiedzialność cywilna była przedmiotem umowy ubezpieczenia, mimo wszystko można powołać się wobec poszkodowanych osób trzecich i FGA na nieważność wspomnianej umowy, która wynika z niezgodności z prawem jej przedmiotu, nawet jeśli osoby trzecie mogły wiedzieć o tej niezgodności z prawem.

89 Natomiast zdaniem sądu odsyłającego kwestia ta nie została rozstrzygnięta w wyżej przytoczonym wyroku Trybunału z dnia 20 lipca 2017 r., w którego sentencji orzeczono:

„Artykuł 3 ust. 1 dyrektywy Rady 72/166/EWG [...] i art. 2 ust. 1 [drugiej dyrektywy (...) 84/5/EWG] należy interpretować w ten sposób, że sprzeciwiają się one przepisom krajowym, w następstwie których w okolicznościach takich jak te w postępowaniu głównym wobec poszkodowanych osób trzecich można powołać się na nieważność umowy ubezpieczenia odpowiedzialności cywilnej za szkody powstałe w związku z ruchem pojazdów wynikającą z fałszywych pierwotnych oświadczeń ubezpieczonego dotyczących tożsamości właściciela lub użytkownika danego pojazdu, lub na podstawie okoliczności, że osoba, na rzecz lub w imieniu której została zawarta ta umowa ubezpieczenia, nie miała interesu gospodarczego w zawarciu owej umowy”.

90 Odnosząc się wyraźnie do opinii profesora A. Menezesa Cordeiro, która została dołączona do akt postępowania głównego, sąd odsyłający wskazuje, że „naruszenie stwierdzone przez Trybunał w rozpatrywanym wyroku [C-287/16] jest bardzo ograniczone. Umowa będąca przedmiotem sporu we wspomnianej sprawie była jedynie dotknięta nieprawidłowością oświadczenia dotyczącego tożsamości zwykłego użytkownika pojazdu, przy czym nieprawidłowość ta nie prowadziła do istotnego zwiększenia ryzyka. Natomiast w konkretnym przypadku dotyczącym śmiertelnego wypadku, który miał miejsce we Francji, naruszenie było inne: mamy do czynienia z zupełnie innym stanem faktycznym od tego, który wskazano w umowie, o znacznie wyższym poziomie ryzyka i zawierającym elementy poważnej niezgodności z prawem”.

91 Zdaniem Tribunal da Relação de Coimbra kwestia będąca przedmiotem apelacji nie znajduje rozstrzygnięcia we wspomnianym wyroku Trybunału, ani w innych wyrokach dotyczących wypadków drogowych, w związku z czym nie jest znana treść prawa Unii w odniesieniu do kwestii rozpatrywanej w postępowaniu głównym.

92 W takich sytuacjach art. 267 TFUE przewiduje mechanizm wniosku o wydanie orzeczenia w trybie prejudycjalnym, zgodnie z którym – co należy podkreślić – Trybunał ma wyłącznie kompetencję do dokonywania wykładni prawa Unii, a nie prawa krajowego.

93 Artykuł 267 akapit drugi TFUE przyznaje bowiem wszystkim sądom krajowym uprawnienie do zwrócenia się do Trybunału w trybie prejudycjalnym w ramach zawisłych przed nimi spraw i w tym celu wystarczy, by została podniesiona kwestia dotycząca wykładni lub ważności prawa Unii, która jest istotna dla wydania danego orzeczenia.

94 Trzecia izba cywilna Tribunal da Relação de Coimbra postanawia zawiesić postępowanie w celu skierowania do Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej pytań prejudycjalnych przedstawionych na wstępie.